

Matjaž Bizjak,
direktor Prešernove družbe

DOBRO JE VEDETI...

V zadnjih dneh aprila me je glavni urednik, akademik in pesnik Ciril Zlobec, prosil za sodelovanje v anketi Sodobnosti o pomenu, položaju in težavah slovenske knjige. Za spodbudo pri pisanju je bil k prošnji z osnovnimi vprašanji priložen prispevek Viktorja Konjarja. Ker se s tem prispevkom v glavnem strinjam, bom sam poskušal odgovoriti predvsem na osnovna vprašanja, zastavljena v prošnji za sodelovanje v anketi. Odgovarjal bom, kako se Prešernova družba, kjer kot ekonomist, kot založnik in kot odgovorni skrbim za nemoteno in zakonito poslovanje, z mojimi očmi obnaša v današnjih, za slovensko knjigo neprijaznih časih.

Na prvi sklop vprašanj – o pogledih na slovensko knjigo, usklajevanju avtorske ponudbe s finančnimi možnostmi, spodbujanju avtorjev z ustreznimi zbirkami in ponodbami, ki bi bogatila slovensko knjižno kulturo ali jo vsaj ohranjala na sedanji ravni – bi vsak založnik najlažje brez zamere odgovoril, seveda sem za slovensko knjigo, saj je eden od temeljev narodove identitete, to je moja prednostna izbira. S pojmom slovenska knjiga imam v mislih nekomercialne knjige oziroma tiste, ki jih ne moremo uvrstiti med priročnike (kuharice in podobno). Koliko v resnici stori vsak založnik za slovensko knjigo, se vidi iz njegovih dejanj v preteklosti in sedanjosti, nekaj pa tudi iz načrtov za prihodnost. Nedvomno za Prešernovo družbo v preteklosti drži, da je veliko storila za slovensko knjigo, saj predstavljajo komercialne knjige v strukturi vseh izdanih knjig zanemarljivo majhen delež. Prav tako drži, da je s slovenskimi knjigami dosegla za takratne in današnje čase visoke naklade. O tem govorijo tudi številke: v 40 letih delovanja skupaj izdanih več kot 600 knjig v skupni nakladi preko 11.000.000 izvodov.

Kako pa je danes? Položaj Prešernove družbe se je v zadnjih petih letih bistveno spremenil. Spremenil se je sicer za vse založnike, le da je Prešernovo družbo in verjetno še katero založbo doletelo hkrati več negativnih sprememb. Prva sprememba je bila ukinitvev vseh državnih subvencij z nastopom nove demokratične oblasti, temu je sledila ukinitvev vseh drugih komercialnih subvencij, nadaljevanje je sledilo v drugi polovici leta 1991 s spremembo ekonomskih razmer za večino državljanov, kar je imelo za posledico zmanjšanje prodaje in neplačevanje zapadlih obrokov s strani kupcev. Kot da to še ne bi bilo dovolj, je država knjigo obremenila še z dodatnimi prometnimi davki, kasneje pa je še povečala davke za določene prejemke (pogodbe o delu). Knjiga po vseh teh spremembah postaja vse manj kulturna dobrina in vse bolj blago. Iz posebnega položaja, ki ga je imela v preteklosti, je postala prepuščena trgu in njegovim zakonitostim. Spremembe se kažejo v popolnoma drugačni strukturi cene knjige pred spremembami in po njihovi uveljavitvi. Iz strukture cene je razvidno, da avtorjem, tiskarjem, založnikom in vsem

drugim sodelavcem pripada vedno manjši delež, na račun vedno večjega deleža, ki ga zase zahteva država. Zaradi zmanjšanja odvisnosti poslovnega rezultata od subvencij pa se je povečala odvisnost od uspeha na trgu. Vsem tem spremembam se je Prešernova družba morala prilagoditi in se jim še vedno mora prilagajati, če želi preživeti in se razvijati. Tržna značilnost je, da hitrost prilagajanja vsakršnim spremembam na trgu blagodejno vpliva in zmanjšuje negativne vplive sprememb ali prinaša celo koristi in da počasnost prilagajanja povečuje negativne vplive. Na žalost se Prešernova družba v zadnjih štirih letih ne more pohvaliti s hitrostjo prilagajanja nastalim spremembam.

Kako se je uvedba in uporaba tržnih zakonitosti konkretno odrazila v Prešernovi družbi? Prva posledica je bila slabša plačilna sposobnost, saj struktura virov financiranja ni bila prilagojena tržnim zakonitostim. V strukturi virov financiranja je bilo premalo lastnih trajnih virov in preveč obveznosti. Ker je Prešernova družba društvo, je to tudi razumljivo, saj so po zakonu o društvih društva neprofitne organizacije, ki nimajo cilja ustvarjati dobiček, ampak imajo s svojimi pravili delovanja opredeljene drugačne cilje. Društva naj tudi ne bi opravljala gospodarske dejavnosti, založništvo pa je s svojimi značilnostmi nedvomno gospodarska dejavnost v kulturi. Društvo ni ne gospodarska in ne kapitalna družba. Zato pravno ni možno v tem odstavku opisanega problema rešiti v okviru društva.

Poslabšana plačilna sposobnost je povzročila neplačevanje obveznosti. Prešernova družba je imela dolgove do upnikov, tiskarn, avtorjev, delavcev in drugih. Položaj je bil najbolj kritičen konec leta 1993, ko je banka želela vnovčiti hipoteko, tiskarna ni bila več pripravljena tiskati novih knjig – novega letnika redne Prešernove koledarske zbirke, da o slabi volji avtorjev in vseh drugih sodelavcev niti ne govorim. V dilemi – biti ali ne biti – se je Prešernova družba dokončno odločila za sanacijo. Eden od realiziranih ukrepov, ki pa je bil sprejet že v prvi polovici leta 1993, je bil zmanjšanje produkcije knjig in revije Srce in oko. Najpomembnejši ukrep je bil povečanje prodaje predvsem knjižnih zalog. To je bila tista osnova, na podlagi katere je bilo realizirano vračilo večine zapadlih obveznosti. Velik dolg do avtorjev je bil po vseh veljavnih kriterijih pošteno poravnal – celo z revaloriziranimi zneski. Tak razplet velikega problema kaže na odnos Prešernove družbe do avtorjev. Tako pridobljena izkušnja pa narekuje tudi odgovor na vprašanje usklajenosti avtorske ponudbe s finančnimi možnostmi. Finančne možnosti določajo število izdanih naslovov, višino avtorskih honorarjev, odnos do slovenske in komercialne knjige in razmerje med njima.

Število izdanih naslovov v letošnjem letu ne bo bistveno večje kot v preteklih dveh ali treh letih, saj glavni problem Prešernove družbe (negativna struktura virov financiranja) še ni rešen. Vsaj nerazumljivo je, da bi ob sedanjem obsegu zadolženosti nove izdaje financirali z novim, dodatnim zadolževanjem, drugi viri financiranja pa trenutno niso mogoči. Tudi zato se bo povečal delež komercialnih knjig v strukturi izdanih in prodanih knjig. Poleg dveh uveljavljenih zbirk (zbirke Za lahko noč in Prešernove koledarske zbirke), v katerih povabita urednika Andreja Kmecl in Ivan Bizjak k sodelovanju slovenske avtorje, ilustratorje, prevajalce in druge sodelavce, načrtujemo v letošnjem letu le še izid »komercialnih« knjig. Če se bo pokazala možnost drugačnega financiranja, pa bo načrt lahko dopoljen tudi z drugimi slovenskimi knjigami. Nekatere med njimi že kar nekaj časa čakajo na realizacijo. Višina avtorskih honorarjev je, po meni znanih podatkih, konkurenčno primerljiva z avtorskimi honorarji, ki jih izplačujejo drugi založniki. Za načrtovani program plačuje Prešernova družba avtorske honorarje tekoče po dogovoru.

Medtem ko v zbirki Za lahko noč izhajajo prevodi svetovnih uspešnic, je

Prešernova koledarska zbirka vedno skoraj v celoti namenjena slovenskim ustvarjalcem. Poleg tradicionalnega koledarja, ki ga ureja dr. Sandi Sitar, ima posebno mesto in pomen v slovenskem prostoru niz »Sto Slovenskih...«. Če ne drugače, se to kaže z nadpovprečno naklado knjig iz tega niza. Letos bo dr. Helga Glušič predstavila sto slovenskih pripovednikov, dr. Ivan Sedej pa sto sakralnih spomenikov. To bosta že trinajsta in štirinajsta knjiga v tem nizu. V zbirki bodo letošnji avtorji še Feri Lainšček, Vitan Mal, Barbara Menart – Senica, France Fajdiga, Jelka Reichman, Igor Ribič, Rudi Skočir in drugi.

Drugo zastavljeno vprašanje je vpliv videa in drugih medijev na usodo knjige. Prešernova družba je v zadnjem letu ponatisnila roman Metoda Pevca – Carmen. Ker je avtor posnel tudi film z istim naslovom, lahko po svežem preverjanju potrdim, da je film ugodno vplival na prodajo knjige. Brez filma knjige ne bi ponatisnili in ne prodali v tako veliki količini za tovrstno literaturo in za slovenske razmere. Založniki v tržnih gospodarstvih se poleg knjig ukvarjajo še z drugimi mediji, tudi pri nas ni pri večjih založbah nič drugače. Manjše založbe pa so se in se bodo lahko specializirale le za posamezne programe. Zaradi nekaterih prednosti računalniške tehnike bo določeno vrsto knjig (slovarji, enciklopedije in podobno) lahko nadomestil CD – rom, pa še tu bosta lahko dopolnilo drug drugemu. Knjiga ima še daj časa konkurenco v drugih oblikah izrabe prostega časa in drugih medijih in si bo s konkurenčnim tržnim bojem morala zagotoviti svoje mesto pod soncem.

Tretji sklop vprašanj sprašuje o upravičenosti javnih kritik na račun založb in njihovih knjigarn, tudi iz prostora Društva slovenskih pisateljev in ali je res vse samo denar? Zaradi reševanja problemov Prešernove družbe in vsaj za avtorje za zdaj ugodnem rezultatu sanacije mislim, da ni bila Prešernova družba predmet javnih kritik. Kolikor je meni znano, so bili mnogi slovenski ustvarjalci, ki jim je Prešernova družba dolgovala izplačilo avtorskega honorarja, po plačilu dolga zelo zadovoljni. Ker svojih knjigarn Prešernova družba nima, se lahko pridruži nezadovoljstvu zaradi povišanih rabatov, ki so jih zahtevale knjigarne. Ker pa predstavlja v prvih treh mesecih prodaja preko knjigarn le dober odstotek naše celotne realizacije, se prav veliko s tem problemom tudi nismo ukvarjali. To pa seveda ne pomeni, da nismo zainteresirani za rešitev problemov in povečanje tovrstne prodaje. Mislim pa, da z medsebojnim preprirom med založniki, knjigotršci in avtorji ne bomo rešili problemov. Verjetno bi bil enoten nastop proti, na primer davčni politiki države bolj učinkovit. Na drugi del vprašanja – ali je res vse samo denar – pa sem na široko odgovoril že v odgovoru na prvi sklop vprašanj.

Četrta in peta sklop vprašanj postavljata vprašanja o lastniški strukturi, razliki med velikimi in majhnimi založbami, bivšimi družbenimi in novo nastalimi privatnimi založbami z enim lastnikom, o zaskrbljenosti, da prodaja in kupovanje založb pomenita že tudi antikulturno konkurenco, ki se podreja samo profitu, kakšni so trendi v slovenskem založništvu. Na prvi del vprašanja ne morem dobro odgovoriti, saj nimam izkušenj z delom v veliki založbi, ker sem premlad in v prejšnjem sistemu nisem bil na kakem odgovornem položaju, tudi o razliki med bivšimi družbenimi in novo nastalimi privatnimi založbami težko razpravljam. Poznam pa dobro Prešernovo družbo in njene probleme. Ti pa niso primerljivi ne z majhnimi novo nastalimi založbami z enim lastnikom in tudi ne z bivšimi družbenimi, zdaj delniškimi založbami. Za reševanje problemov Prešernove družbe bo potrebno poiskati izvirne rešitve. Osebnost me pojav novih založb ne moti, kolikor na trgu nastopajo v duhu dobrih poslovnih običajev. Podatek o številu založb je tudi precej varljiv. Založb, ki so sposobne knjigo izdati in založiti, je res ogromno, veliko manj pa je takih, ki so knjige potem sposobne tudi prodati in pripeljati do kupca. Sicer pa Prešernova

družba doživlja vse tegobe majhnih založb, kar pove že odstotek prodanih knjig v knjigarnah. Zavedati se moramo, da »velike ribe«, če je le mogoče, »male žro«.

Pri vprašanju prodaje in nakupa založb se tudi meni postavlja nekaj vprašanj. Za nobeno založbo najbrž ni problem, če se zamenja nekaj lastnikov in so ti še naprej razpršeni. Problematična postane stvar tisti trenutek, ko se pojavi kdo, ki želi z nakupom prevzeti določeno založbo. To je v začetni fazi tržnega gospodarstva seveda mogoče. Zakon o sovražnih prevzemih še ni sprejet, statuti delniških družb imajo začetniške pomanjkljivosti. Bojim se, da pred to nevarnostjo ni varna nobena založba, še zlasti pa ne majhne založbe. Če je kdo namreč pripravljen kupiti veliko založbo, bo majhno kupil še lažje. Taka velika sprememba lastnikov lahko pomeni za založbo spremembo poslovne in tudi kulturne politike. Pride lahko do zamenjav vodilnega osebja, ki daje osnovno usmeritev delovanja založbe, nova ekipa pa tako usmeritev zlahka spremeni. Če pa to pomeni antikulturno konkurenco, pa vnaprej ni moč oceniti. Vsekakor so lastniki in lastniška razmerja zelo pomembno vprašanje, še huje pa je, če je lastništvo zamegljeno, nedoločeno, kakor je bilo v preteklosti in je ponekod še danes. Toda najpomembnejše je vendarle, kakšna osebnost je lastnik, koliko mu je do slovenske knjige, do naše sedanje in prihodnje kulture. Dobro je vedeti, »kdo pije in kdo plača«, kdo ustvarja, dela in kdo odloča v slovenskem založništvu.

Kakšna bo prihodnost slovenskega založništva in Prešernove družbe? Za Prešernovo družbo si želim, da bi se uspela razvijati naprej tako kot v zadnjih dveh letih in da bi rešila opisane probleme. Potem bo lahko še naprej in še v večji meri negovala slovensko knjigo.

Za slovensko založništvo in vse sodelujoče pa si želim, da bi lahko strnili svoje vrste in nastopili z enotno zahtevo po ukinitvi prometnih davkov na knjigo. Do leta 1998 naj bi bil v Sloveniji uveden davek na dodano vrednost. Ta bo po moji oceni še poslabšal položaj slovenske knjige. Ker je zakon po sprejemu težko ali nemogoče spremeniti, bi bilo koristno v dobro vseh, ki nam je slovenska knjiga pri srcu, da bi v postopku sprejemanja zakona o davku na dodano vrednost nastopili z enotno zahtevo po oprostitvi takšnega davka za slovensko knjigo. Trdno sem prepričan, da bi tak ukrep rešil marsikateri problem, ki danes tare slovenske založnike in da bi prinesel slovenski knjigi bolj prijazne čase.

Za vsako knjigo sta pomembna predvsem avtor in bralec – za slovensko knjigo slovenski avtor in slovenski bralec. Tako nas uči zgodovina, o tem nam pripovedujejo naši pravi stari založniki in tako je tudi danes. Vse drugo je – žal ali pa na srečo – običajno gospodarjenje v običajnih, tudi za druge dejavnosti veljavnih razmerah in razmerjih, je boj za čim boljše preživetje s slovenskimi knjigami in tujimi knjigami v slovenskem jeziku, ki jih namesto nas, Slovencev, ne bo nihče ne pisal ne prevajal ne bral – pa tudi zalagal in prodajal ne. Celu zakone, ki urejajo vse to pisano življenje slovenske knjige, že dolgo sprejemamo sami, sprejema jih naša slovenska oblast. Torej povsod samo konkretni ljudje, konkretne osebnosti, ki delajo in odločajo in se ne bi smeli izmikati in skriti tudi, kadar gre za vprašanje odgovornosti za slovensko knjigo, za avtorja in bralca, ki jima bo, kakor vse kaže, zmeraj huje, če... Če vsi Slovenci ne bomo rade volje še naprej »plačevali« posebnega »davka«, zaradi naše številčne majhnosti, zato, da bi bili lahko še naprej ponosni na svoje knjige – na našo kulturnost. Šivanko lahko proizvajajo v Ameriki, v Rusiji, v Sloveniji ali kjerkoli drugje, slovensko knjigo pa lahko izdamo le sami. Tudi njena usoda je bila, je in bo odvisna samo od nas, od našega odnosa do nje, od stopnje naše kulturnosti. Zakaj potem čakamo in smo hkrati zaskrbljeni za usodo slovenske knjige?